

Олеся (скорочено)

Олександр Купрін

Олександр Купрін

Олеся

Розповідь у творі ведеться від першої особи – пана Івана Тимофійовича

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

I

Доля закинула Івана Тимофійовича на пів року в глухе село Волинської губернії, на околицю Полісся. Він їхав сюди навіть з радістю, мріючи досліджувати природу, мову, фольклор. Йому, як письменнику, було корисно спостерігати за цікавими звичаями. Та в Перебродах селяни не дуже хотіли спілкуватися. Вони лише скидали перед паном шапки і казали "Боже помогай!" чи кидалися цілувати йому руку.

З часу приїзду він перечитав усі книжки, які взяв з собою, тому тепер нудгував. Чоловік хотів потоваришувати з місцевим ксьондзом та відставними унтер-офіцерами, але нічого з цього не вийшло. Потім він хотів лікувати місцевих жителів, та мав дуже малий набір ліків. До того ж, селяни не могли ґрунтовно описати свої болячки, лише говорили "в середині болять" і "ні їсти, ні пити не можу". А найбільше Івану Тимофійовичу не подобалося, що селяни весь час хотіли цілувати його руку.

Тож з розваг він мав лише полювання. Але в кінці січня випало забагато снігу, дув страшний вітер, слідів здобичі не було видно. Іван Тимофійович нудгував, тому взявся вчити грамоти свого слугу Ярмолу. Почалося з того, що Іван Тимофійович писав лист, і Ярмола захотів і собі навчитися писати, принаймні, своє прізвище. Пан здивувався, бо Ярмола був найбіднішим і найледачішим чоловіком у селі, а всю платню свою пропивав. Ярмола пояснив, що йому це потрібно тому, що в селі нема жодного грамотного, і для всіх було б добре, якби хоч хтось міг розписатися. Дбайливість Ярмоли про суспільний інтерес рідного села чомусь зворушила Івана Тимофійовича. Він взявся за науку. Та це була дуже важка робота. Слуга сказав, що хоче лише навчитися писати своє ім'я та прізвище: Ярмола Попружук. Так і зробили. Ярмола вчився підписуватися механічно.

II

З усіх 12 кімнат величезного поміщицького будинку Іван Тимофійович займав тільки одну, інші стояли замкненими на ключ. Одного вечора надворі була заметіль, будинок, весь розхитаний, дірявий, напіврозвалений, раптом наповнився страшними звуками. У Івана Тимофійовича з'явилося занепокоєння. Йому здавалося, що він

надовго застряг у цій глушині. Хотілося з кимось поговорити, але із співрозмовників був тільки Ярмола. Пан почав говорити про сьогоднішній вітер, і Ярмола сказав, що вітер дує, бо сьогодні або народилась відьма, або вона справляє веселощі. Іван Тимофійович запитав, чи на Поліссі є відьми. Слуга розповів, що років 5 тому у селі була одна, Мануйлиха, але її прогнали з села в ліс. А все тому, що шкоди багато робила, сварилася з усіма, а якось одна жінка не позичила їй 15 копійок, то її дитина захворіла і померла. Після такого чоловіки вигнали відьму з її чи то дочкою, чи то онучкою з села. Відтоді вони живуть біля Чортового кута, на болоті за Іринівським шляхом. Івана Тимофійовича дуже зацікавила відьма, він попросив Ярмолу провести його туди. Та слуга чомусь не хотів туди йти. Від невдоволення такою ідеєю Ярмола сопів та сильно вдарив надворі свого собаку Рябка.

III

Через 3 дні потепліло, тож Іван Тимофійович і Ярмола пішли на полювання. Увійшовши в ліс, вони відразу знайшли сліди зайця, а потім побачили і саму тварину. Мисливці почали обходити зайця і розійшлися. Іван Тимофійович дійшов до старої корчми. Він не зміг перехопити зайця, тому Ярмола відправив пана на Іринівський шлях. Слуга вважав, що саме там заєць. Охоплений мисливським хвилюванням, Іван Тимофійович побіг. Та згодом він виявив, що заблукав. Ярмола не відзивався, і гавкоту Рябка не було чути.

Іван Тимофійович зайшов у болото, а згодом побачив білі стіни якоїсь хати. Вона скидалася на хату на курячих ніжках, бо була побудована на палях (як захист від весняних повеней). Зайшовши всередину, Іван Тимофійович побачив стару бабу. Вона сиділа на підлозі та перебирала пір'я. Стара брала окремо кожне перо, здирала з нього пух, а стрижні викидала. Нарешті, Іван Трофимович здогадався, що це Мануйлиха, відьма. Вона була навіть схожа на бабу-ягу. Мала худі, запалі щоки, гостре підборіддя, беззубий рот, вицвілі, колись блакитні очі. Бабуся не була рада гостеві, але дозволила посидіти і відпочити. Івану Тимофійовичу навіть здалося, що вона божевільна. Він оглянув хату, більшу частину якої займала піч. Усі стіни були завішані пучками різних трав і корінців. Витягнувши з кишені новий срібний четвертак, Іван Тимофійович попросив поворожити. Стара заворушилася, жадібність взяла верх. Мануйлиха дістала колоду старих, розпухлих від часу карт. Карти падали на стіл з таким звуком, наче б вони були з тіста. Монету стара сховала за щоку. Вона розповіла, що на чоловіка чекає зустріч з бубновою дамою, несподівана звістка від трєфового короля. Чекали його невеликі гроші, клопіт якийсь, а життя його мало бути довгим.

Раптом Мануйлиха почала прислуховуватись. Звідкись лунав дзвінкий і сильний молодий жіночий спів. Бабуся почала відправляти пана додому, але раптом відчинилися двері. У хату зайшла молода дівчина. Обома руками вона підтримувала смугастий фартух, з якого визирали три крихітні головки зябликів. Дівчина сказала, що птахи причепилися до неї, бо голодні, а вона з собою не мала хліба. Побачивши Івана Тимофійовича, дівчина раптом замовкла. Мануйлиха знову сказала йому йти. Іван Тимофійович попросив дівчину показати йому дорогу в село. Дівчина залишила

збликів у хаті і вийшла з чоловіком. Вона показала, куди йти. Іван Тимофійович замилювався дівчиною. У ній не було нічого схожого на місцевих дівчат і жінок, які завивали голову і мали переляканий вигляд. Незнайомка, висока брюнетка років близько 20-25, трималася легко і струнко. Простора біла сорочка вільно і красиво обвивала її фігуру. Обличчя мала красиве: темні, блискучі очі, тонкі, надломлені посередині брови. Дівчина боялася, чи чоловік часом не представник влади. Але коли Іван Тимофійович розповів, що просто приїхав сюди на кілька місяців, дівчина проясніла і розповіла, що від начальства вони з бабусею потерпають. Їх називають відьмами, і вона тільки раз на рік ходить у містечко за милом і сіллю, та ще чаю для бабусі купує, бо стара любить його пити. Іван Тимофійович запитав, чи можна ще колись прийти сюди. Дівчина дозволила, але попросила не приносити з собою рушниці. Вона не любила, коли вбивали пташок і зайців. На прощання чоловік спитав, як її звати. "Оленою мене звать... По-тутешньому – Олеся", — відповіла дівчина.

Вдома Ярмола уже знав, що пан ходив до відьми. Слуга вважав, що цього не слід було робити.

*Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу*

IV

Весна була рання. У теплі весняні дні образ Олесі не покидав голову Івана Тимофійовича. Тож як тільки просохли лісові стежки, він пішов до хатинки на курячих ніжках, захопивши з собою чаю і цукру для старої.

Жінки були вдома. Стара поралася біля печі, а Олеся пряла льон. Бабуся була невдоволена гостем, але Олеся переконала її, що він нічого поганого їм не зробить. Отримавши чай та цукор, стара подобріла.

Іван Тимофійович спостерігав за роботою Олесі. Згодом дівчина призналася, що бабуся боїться урядника, який погрожував за ворожіння відправити її на каторжні роботи. Іван Тимофійович попросив поворожити йому, але Олеся відмовилася. Вона сказала, що уже кидала карти на нього раз, вдруге не можна. Дівчина не хотіла розповідати, що ж довідалася, але Іван Тимофійович так вмовляв, що вона розповіла. За її словами, він людина хоч і добра, але слабка. Слову своєму не пан, над людьми верх любить брати, але сам їм і підкоряється. Любить жінок, через це буде багато проблем. Грошима не дорожить, багатим не буде. Тим, хто полюбить його, він багато горя принесе. Буде навіть такий час, що руки сам на себе накласти захоче. Це все мало були в майбутньому, а тепер велика любов чекала на Івана Тимофійовича. Та Олеся не знала, що то за жінка, але на неї чекали неприємності.

Потім дівчина розповіла, що багато про що дізнається сама, без карт. Наприклад, відчуває, чи скоро людина помре. Олеся вважала, що це в неї від матері і бабусі, що це в їхній крові.

V

В цей час стара приготувала вечерю та запросила до неї і Івана Тимофійовича. Він

приєднався до жінок, і йому було дуже смачно. Через годину після вечері він рушив додому. Олеся пішла проводити його. Цього разу вона показала, як вміє чарувати, хоч Іван Тимофійович не дуже вірив у все це. Дівчина сказала, що вміє замовляти кров. Вона поранила ножом руку чоловіка, а потім обхопила руку вище рани і, низько схилившись до неї обличчям, стала швидко шепотіти щось. Кров спинилася. Згодом дівчина зробила так, що Іван Тимофійович спіткнувся на рівному місці. Олеся при цьому йшла позаду і чарувала. Потім дівчина розповіла, що вміє наганяти страх на людину, навіть коли вона десь далеко.

Івана Тимофійовича дивувало, що Олеся, не вміючи писати і читати, так гарно говорить та поводить ся шляхетно. Дівчина зізналася, що це все від бабусі, бо та дуже розумна, хоч зараз і перетворилася на сварливу стару.

VI

Іван Тимофійович став частим гостем у Мануйлихи. Олеся була стримана, та чоловік бачив, що вона раділа з його приходу. Стара як і раніше не переставала бурчати щось собі під ніс, але трохи подобріла. Та й чоловік приносив їй завжди якісь подарунки. Олеся завжди проводжала Івана Тимофійовича до шляху, що вів додому. Вони завжди жваво розмовляли, і чоловіка приваблювала не тільки краса Олесі, а її розум, самобутня, вільна натура. Вона розпитувала про країни і народи, про природні явища, про вчених, про міста. Чоловік переконувався, що враховуючи її виховання (точніше, його відсутність), вона мала дивовижні здібності.

Якось зайшла мова про майбутнє Олесі, про те, чи вийде вона заміж. Дівчина вважала, що не може взяти шлюб, адже в церкву їй заходити не можна. Її мама і бабуся теж не ходили до церкви, і все через чаклунство. Дівчина вважала, що її душа продана нечистому, тому до церкви їй не можна. Іван Тимофійович переконував її, що це нісенітниця. Даремно чоловік говорив про гіпноз, навіювання, марно намагався пояснити, що замовляння крові – це майстерне натискання на вену. Закінчувалися такі суперечки тим, що багато чого з чаклування Олесі Іван Тимофійович пояснити не міг.

Незважаючи на це, чоловік і дівчина ставали все ближчими. А стосунки з Ярмолюю зовсім зіпсувалися. Він знав про відвідування хати ворожки та про вечірні прогулянки з Олесею. Слуга навіть уникав пана. Вони перестали ходити на полювання, бо Ярмола весь час знаходив відмовки.

VII

Одного разу бабуся та Олеся були дуже сумні. Дівчина не хотіла нічого пояснювати, але стара сказала, що Іван Тимофійович міг би допомогти. Тоді Олеся розповіла, що приїздив місцевий урядник і наказав вибиратися з хати. Адже хата ця не їхня, а належить якомусь поміщику. А тепер лїс купив новий поміщик і хоче болота сушити. Іван Тимофійович сказав, що, можливо, уряднику треба просто дати гроші. Та бабуся сказала, що гроші не помагають. Чоловік пообіцяв допомогти, хоч надії мав мало.

VIII

Одного ранку прибіг Ярмола і повідомив, що в селі є урядник. Іван Тимофійович поїхав конем до нього. Євпсихій Африканович спішив, бо був утопленик у Волоші, але Іван Тимофійович заманив його до себе випивкою. Урядник злякомився на спиртне і закуску.

Іван Тимофійович розповів йому про свою справу, але урядник боявся нового поміщика, боявся доносу в Петербург. До того ж, він говорив, що ці дві жінки не ходять в церкву, та й ще чаклюють, а це всюди заборонено. Іван Тимофійович знову попросив не чіпати тих жінок, і тут урядник побачив рушницю Івана. Він прийняв її в подарунок і пообіцяв не чіпати Мануйлиху та її онуку.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

IX

Євпсихій Африканович стримав свою обіцянку і залишив на невизначений час у спокої мешканок лісової хатки. Але Олеся чомусь стала поводити себе по-іншому. Дівчина уникала відвертої розмови, вечірні прогулянки припинилися. А Івана Тимофійовича усе більше тягнуло до дівчини, він думав про неї весь час.

Одного разу він цілий день провів з Олесею. Вже зранку Іван Тимофійович почував себе хворим, а до вечора стало ще гірше. Голова зробилася важкою, в вухах шуміло, в роті пересохло, і по всьому тілу постійно розливалася якась лінива, важка слабкість. Коли ввечері він повертався додому, його почало трясти. Чоловік навіть не пам'ятав, хто довів його додому.

Шість днів у нього була жахлива поліська лихоманка. Вдень ставало легше, а вночі знову були напади хвороби. Чоловік бачив вихор видінь, він марив, потім знову приходив до тями. При згадках про Олесю йому наворачталися на очі сльози.

X

Минуло ще 5 днів, і Іван Тимофійович пішов до Олесі. Майже два тижні він не бачив дівчини і тепер зрозумів, яка вона дорога для нього. Кілька мовчазних секунд, коли вони вдивлялися одне в одного, чоловік вважав найщасливішими у своєму житті. Згодом Олеся почала розпитувати про хворобу. Вона вважала, що й сама могла б вилікувати його, навіть швидше за лікаря, тільки треба було прислати за нею.

Тільки-но зайшло сонце, як Олеся стала його квапити йти додому, щоб не змерз і не захворів знову. Дівчина зібралася проводити чоловіка, і бабуса з докором спитала, чи Олеся остаточно вирішила йти. Іван Тимофійович зрозумів, що між жінками було багато сварок щодо нього.

У лісі Іван Тимофійович помітив, що за цей час Олеся теж схудла, навколо очей в неї лягли тіні. Дівчина сказала, що тепер їй все одно, тепер вона може признатися, що кохає його. Іван теж признався, що кохає її. Вона тулилася до чоловіка все сильніше, і він відчував, як тремтіло її тіло і билось серце. Уся ніч, яку вони провели разом, злилася у якусь чарівну казку. Аж згодом Олеся згадала, що Івану Тимофійовичу слід було йти додому, щоб не змерзнути.

XI

Майже цілий місяць тривала казка любові. Закохані почувалися щасливими, а стара Мануйлиха стала дуже злою. Наближався час від'їзду Івана Тимофійовича, але він навмисне відтягував його. Олесі про від'їзд він ще не казав. Все частіше чоловік думав про те, що хоче одружитися з Олесею. Важко було уявити дівчину, одягнену у модне плаття, або те, як вона спілкується з його товаришами. Але рішення одружитися з кожним днем міцнішало.

Одного разу Іван Тимофійович розповів дівчині, що повинен їхати. Олеся мовчала, їй стало зле, вона зблідла, але зробила над собою зусилля і сказала, що їхати треба, адже служба важливіша. Іван Тимофійович продовжив свою розмову і сказав, що хоче одружитися. Та дівчина сказала, що вони не можуть бути разом, адже він освічений, а її буде соромитися. Вона не хотіла зв'язувати чоловіка, до того ж, думала про бабусю. Чоловік пообіцяв забрати і бабусю, але дівчина сказала, що з лісу стара не піде. Згодом він спитав, чи не одруження і похід в церкву є найбільшим її страхом.

Пізно вночі, коли вони прощалися, Олеся спитала, чи був би він радий, якби вона пішла до церкви. Чоловік замислився. У нього раптом промайнула в голові забобонна думка: а чи не станеться від цього якесь нещастя? Згодом він відповів, що жінка має бути побожною, в цьому є щось зворушливе, жіночне і прекрасне.

XII

На другий день було свято Трійці, яке випав на день великомученика Тимофія, коли, за народними переказами, бувають знамення перед неврожаєм. У цей день до церкви зійшлося усе село. Іван Тимофійович у цей день мусив з'їздити у службових справах до сусіднього містечка. Він їхав через усе село і бачив, що на свято з'їхалися люди з навколишніх сіл.

Після полудня Іван Тимофійович повертався додому. На площі було багато п'яних людей. Біля шинку усі товпилися і співали. Пробираючись між людьми, чоловік помітив, що на нього безцеремонно дивляться. Люди не скидали шапок, а якийсь п'яний вульгарно висловився про нього та Олесю. Іван Тимофійович швидко поїхав додому. Там Ярмола повідомив, що на нього чекає прикажчик з Мариновської економії. Чоловікові здалося, що Ярмола хоче ще щось додати, дуже важливе, але він пішов до коня.

Прикажчик Міщенко розповів, що сьогодні після Служби Божої був скандал, адже пребродські дівчата зловили тут відьму, та їй вдалося вирватися. Іван Тимофійович змусив прикажчика розповісти усе детально і зрозумів, що Олеся прийшла до церкви. Вона вистояла усю службу, хоч жінки перешіптувалися і озиралися. Але коли вона вийшла з церкви, біля самої огорожі її з усіх боків обступила купка баб. Потім її схопили і хотіли вимастити дьогтем. Олесі якимось дивом вдалося вислизнути з цього клубка, і вона втекла, без хустки, в розірваному одязі. За нею полетіло каміння. Відбігши, вона крикнула усім, що вони ще поплатяться за вчинене.

XIII

Іван Тимофійович швидко добрався до хати Мануйлихи. Спочатку йому здалося, що

Олесі нема вдома, але бабуса показала на неї і сказала, що дівчина лежить без пам'яті. Мануйлиха докоряла чоловіку, що це він підбив Олесю сходити до церкви. Баба розповіла, у якому вигляді прийшла Олеся, як вона то плакала, то реготала, як її кинуло в жар. Стара заголосила. Олеся прокинулася, але боялася, щоб коханий бачив її в такому страшному вигляді. Вона вся була в синцях. Олеся вважала, що тільки вона винна в тому, що сталося. Чоловік цілував її руки і плакав. Дівчина говорила, що їм треба прощатися назавжди, бо вони з бабусею підуть звідси. Треба було тікати, бо коли тільки трапиться якась біда в селі, люди звинуватять у ній Мануйлиху та Олесю, адже дівчина біля церкви обіцяла помститися.

Даремно Іван Тимофійович намагався переконати Олесю, марно малював перед нею картини безтурботного щастя. Олеся тільки цілувала його руки і хитала головою. Чоловік попросив сказати хоча б день, коли вона з бабусею тікатиме, але дівчина на це розповіла казку про те, як вовк спіймав зайчика. Перед смертю зайчик попросив три дні почекати, а коли настала його година, він сказав вовкові, що краще б не давав йому тих три дні. Адже він не жив, а тільки мучився.

На прощання Олеся сказала, що йому буде спочатку важко, але згодом він усе забуде, і вже без горя думатиме про неї легко і радісно. Дівчина шкодувала лише про те, що у неї не залишилися від нього дитинка.

Вирушаючи додому, Іван Тимофійович побачив, що скоро буде гроза. А Мануйлиха сказала, що, можливо, буде навіть град.

XIV

Мануйлиха не помилилася. Над селом пройшла гроза з сильним градом. Іван Тимофійович приліг і проспав до самого ранку, хоч думав, що не зможе і очей зімкнути.

Зранку Ярмола розбудив свого пана і сказав, що треба тікати. Нічний град вибив жито у половини села, і у цьому люди звинувачували відьму і збиралися покарати. Побоювання Олесі виправдалися. Іван Тимофійович вирішив попередити її. Чоловік риссю помчав до хати Мануйлихи. Та там уже нікого не було. Зі слізьми на очах Іван Тимофійович уже хотів вийти з хати, коли побачив прості червоні коралі, навмисно повішені на кут віконної рами. Це була єдина річ, яка залишилася йому на пам'ять про Олесю і її кохання.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу